

Είναι η Παγκοσμιοποίηση ένα νέο φαινόμενο;

Manfred B. Steger

Αν ρωτούσαμε έναν οποιονδήποτε άνθρωπο στους δρόμους του Λονδίνου, της Νέας Υόρκης, της Αθήνας, του Μπανγκόκ, ή του Ρίο ντε Τζανέιρο για την ουσία της παγκοσμιοποίησης, η απάντηση του θα περιλάμβανε κατά πάσα πιθανότητα κάποια αναφορά στις αυξανόμενες μορφές πολιτικής και οικονομικής αλληλεξάρτησης που τροφοδοτούνται από «νέες τεχνολογίες», όπως οι προσωπικοί υπολογιστές, το Διαδίκτυο, τα κινητά τηλέφωνα, οι συσκευές τηλεϊδοποίησης, συσκευές φαξ, πιλότοι παλάμης, ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές, τηλεοράσεις υψηλής ευκρίνειας, οι δορυφόροι, τα αεροπλάνα τζετ, τα διαστημικά λεωφορεία, και τα σούπερ τάνκερς. Όμως, η τεχνολογία παρέχει μόνο μια μερική εξήγηση για την ύπαρξη των σύγχρονων μορφών της παγκοσμιοποίησης. Ωστόσο, θα ήταν ανόητο να αρνηθούμε ότι αυτές οι νέες καινοτομίες έχουν διαδραματίσει έναν κρίσιμο ρόλο στη δημιουργία, τον πολλαπλασιασμό, την επέκταση και την εντατικοποίηση των παγκόσμιων κοινωνικών διασυνδέσεων και των ανταλλαγών. Το Διαδίκτυο, ιδίως, έχει καταλάβει καίρια θέση στη διευκόλυνση της παγκοσμιοποίησης μέσα από τη δημιουργία του World Wide Web που συνδέει δισεκατομμύρια ιδιώτες, ιδιωτικές οργανώσεις και κυβερνήσεις. Δεδομένου ότι οι περισσότερες από αυτές τις τεχνολογίες υπάρχουν εδώ και λιγότερο από τρεις δεκαετίες, φαίνεται να έχει νόημα να συμφωνήσει κανείς τους σχολιαστές οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η παγκοσμιοποίηση είναι, πράγματι, ένα νέο φαινόμενο.

Την ίδια στιγμή, όμως, η ίδια η λέξη “παγκοσμιοποίηση” υπογραμμίζει τον δυναμικό χαρακτήρα του φαινομένου. Η ενίσχυση της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης και τη γενική αύξηση της συνειδητοποίησης της εμβάθυνσης της παγκόσμιας διασύνδεσης είναι προοδευτικές διεργασίες με βαθιές ιστορικές ρίζες. Για παράδειγμα, οι μηχανικοί που ανέπτυξαν φορητούς υπολογιστές και υπερηχητικά αεροπλάνα τζετ πάτησαν στους ώμους των προηγούμενων καινοτόμων που δημιούργησαν την ατμομηχανή, το εκκοκκιστήριο βάμβακος, τον τηλεγράφο, το φωνογράφο, το τηλέφωνο, τη γραφομηχανή, τον κινητήρα εσωτερικής καύσης, καθώς και ηλεκτρικές συσκευές. Τα προϊόντα αυτά, με τη σειρά τους, οφείλουν την ύπαρξή τους παλαιότερες τεχνολογικές εφευρέσεις, όπως το τηλεσκόπιο, η πυξίδα, οι υδραυλικοί τροχοί, οι ανεμόμυλοι, το μπαρούτι, η τυπογραφία, και τα ποντοπόρα πλοία. Για να αναγνωρίσει την πλήρη ιστορική καταγραφή, φτάνουμε ακόμη πιο πίσω σε τέτοια βαρυσήμαντα τεχνολογικά και κοινωνικά επιτεύγματα όπως η παραγωγή χαρτιού, η ανάπτυξη της γραφής, η εφεύρεση του τροχού, η εξημέρωση των άγριων φυτών και ζώων, η εμφάνιση της γλώσσας, και, τέλος, η αργή εξωτερική μετανάστευση των αφρικανών προγόνων μας στην αυγή της ανθρώπινης εξέλιξης.

Έτσι, η απάντηση στο ερώτημα αν η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα νέο φαινόμενο εξαρτάται από το πόσο μακριά είμαστε διατεθειμένοι να επεκτείνουμε την αλυσίδα της αιτιώδους συνάφειας που οδήγησε σε αυτές τις πρόσφατες τεχνολογίες και κοινωνικές ρυθμίσεις που οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν έρθει να συνδέσει με

αυτόν τον σύγχρονο όρο. Μερικοί μελετητές συνειδητά περιορίζουν την ιστορική έκταση της παγκοσμιοποίησης τις τελευταίες τέσσερις μεταβιομηχανικές δεκαετίες, προκειμένου να συλλάβουν τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της. Άλλοι είναι πρόθυμοι να επεκτείνουν αυτό το χρονοδιάγραμμα ώστε να συμπεριλάβει τις ρηξικέλευθες εξελίξεις του 19ου αιώνα. Ακόμα άλλοι υποστηρίζουν ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί πραγματικά τη συνέχιση και επέκταση των πολύπλοκων διαδικασιών που άρχισαν με την ανάδυση της νεωτερικότητας και του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος περίπου πέντε αιώνες πριν. Και λίγα εναπομείναντες ερευνητές αρνούνται να περιοριστεί η παγκοσμιοποίηση σε χρονικές περιόδους που μετρώνται σε απλές δεκαετίες ή αιώνες. Αντίθετα, προτείνουν ότι αυτές οι διαδικασίες έχουν εξελιχθεί εδώ και χιλιετίες.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, κάθε μία από αυτές τις εναλλακτικές προσεγγίσεις περιέχει σημαντικές ιδέες. Οι υποστηρικτές της πρώτης προσέγγισης έχουν παρατάξει εντυπωσιακές αποδείξεις για την άποψή τους ότι η δραματική επέκταση και επιτάχυνση των παγκόσμιων ανταλλαγών από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 αποτελεί ένα ποιοτικό άλμα στην ιστορία της παγκοσμιοποίησης. Οι υποστηρικτές της δεύτερης άποψη τονίζουν σωστά τη σφιχτή σύνδεση μεταξύ των σύγχρονων μορφών της παγκοσμιοποίησης και της έκρηξης της τεχνολογίας είναι γνωστή ως η Βιομηχανική Επανάσταση. Οι εκπρόσωποι της τρίτης προοπτικής ορθώς επισημαίνουν τη σπουδαιότητα της συμπίεσης του χωροχρόνου που σημειώθηκε κατά τον 16ο αιώνα. Τέλος, οι συνήγοροι της τέταρτης προσέγγισης στηρίζονται σε ένα μάλλον λογικό επιχείρημα, όταν επιμένουν ότι οποιαδήποτε πραγματικά ολοκληρωμένη υπόψη της παγκοσμιοποίησης υπολείπεται θλιβερά χωρίς την ενσωμάτωση των αρχαίων εξελίξεις και της διαρκούς δυναμικής εξέλιξης στην πλανητική ιστορία μας.

Ενώ η σύντομη χρονολόγηση που περιγράφεται παρακάτω είναι αναγκαστικά αποσπασματική και γενική, ωστόσο μας δίνει μια καλή αίσθηση ότι η παγκοσμιοποίηση είναι τόσο παλιά όσο η ίδια η ανθρωπότητα. Αυτή η σύντομη ιστορική απεικόνιση προσδιορίζει πέντε διαφορετικές ιστορικές περιόδους που χωρίζονται μεταξύ τους με σημαντικές επιταχύνσεις στο ρυθμό των κοινωνικών ανταλλαγών, καθώς και διεύρυνση του γεωγραφικού πεδίου εφαρμογής τους. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι η χρονολόγηση αυτή δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη ένα γραμμικό ξεδίπλωμα της ιστορίας, ούτε υποστηρίζει μία συμβατική ευρωκεντρική προοπτική της παγκόσμιας ιστορίας. Γεμάτη απρόβλεπτες εκπλήξεις, βίαιες ανατροπές, ξαφνικά σημεία στίξης, και δραματικές ανατροπές, η ιστορία της παγκοσμιοποίησης έχει εμπλέξει όλες τις μείζονες περιφέρειες και τους πολιτισμούς του πλανήτη μας.

Έτσι, επιβάλλεται να απέχουμε από την επιβολή ντετερμινιστικών ιδεών του «αναπόφευκτου» και «μη αναστρέψιμου», σχετικά με την παγκοσμιοποίηση. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί η εμφάνιση των σημαντικών τεχνολογικών και κοινωνικών αλμάτων στην ιστορία που έχουν ωθήσει την ένταση και την παγκόσμια εμβέλεια των διαδικασιών αυτών σε νέα επίπεδα. Προσεγγίζοντας την χρονολόγηση

της παγκοσμιοποίησης με αυτές τις επισημάνσεις κατά νου, θα είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε τόσο την καινοτομία της κάθε περιόδου όσο και τη συνέχεια του ίδιου του φαινομένου.

Η προϊστορική περίοδος (10.000 π.Χ.-3.500 π.Χ.)

Ας αρχίσουμε τη σύντομη ιστορική σκιαγράφιση μας της παγκοσμιοποίησης περίπου 12.000 χρόνια πριν, όταν μικρές ομάδες κυνηγών και καρποσυλλεκτών έφθασαν στο νότιο άκρο της Νότιας Αμερικής. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε το τέλος της μακράς διαδικασίας εγκατάστασης και στις πέντε ηπείρους, η οποία ξεκίνησε από τους ανθρωποειδείς Αφρικανούς προγόνους μας πάνω από ένα εκατομμύριο χρόνια πριν. Παρά το γεγονός ότι ορισμένες μεγάλες ομάδες νησιών στον Ειρηνικό και τον Ατλαντικό δεν κατοικήθηκαν παρά σχετικά πρόσφατα, η πραγματικά παγκόσμια διασπορά του είδους μας είχε επιτευχθεί. Η επιτυχημένη προσπάθεια των νομάδων της Νότιας Αμερικής βασίστηκε στα μεταναστευτικά επιτεύγματα των προγόνων τους της Σιβηρίας, οι οποίοι είχαν διασχίσει τον Βερίγγειο Πορθμό στη Βόρεια Αμερική χίλια χρόνια νωρίτερα.

Σε αυτή την πρώτη φάση της παγκοσμιοποίησης, η επικοινωνία ανάμεσα στις χιλιάδες ομάδες κυνηγών και καρποσυλλεκτών που είχαν εξαπλωθεί σε όλο τον κόσμο ήταν γεωγραφικά περιορισμένη και κατά κανόνα συμπτωματική. Αυτή η φευγαλέα λειτουργία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης άλλαξε δραματικά περίπου 10.000 χρόνια πριν, όταν οι άνθρωποι έκαναν το κρίσιμο βήμα να παράγουν το δικό τους φαγητό. Ως αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένης της φυσικής εμφάνισης των φυτών και των ζώων που είναι κατάλληλα για εξημέρωση, καθώς και διηπειρωτικές διαφορές στην έκταση και το συνολικό μέγεθος του πληθυσμού, μόνο ορισμένες περιφέρειες που βρίσκονταν πάνω ή κοντά στη ηπειρωτική περιοχή της Ευρασίας αποδείχθηκαν ιδανικές για αυτούς τους αναπτυσσόμενους αγροτικούς οικισμούς. Οι περιοχές αυτές βρίσκονταν στην Εύφορη Ημισέληνο (την περιοχή γύρω από τη Μεσοποταμία), στη βόρεια και κεντρική Κίνα, τη Βόρεια Αφρική, τη βορειοδυτική Ινδία, και τη Νέα Γουινέα. Με την πάροδο του χρόνου, τα πλεονάσματα τροφίμων που δημιουργήθηκαν από αυτούς τους πρώιμους αγρότες και κτηνοτρόφους, οδήγησαν στην αύξηση του πληθυσμού, τη δημιουργία μόνιμων οικισμών, καθώς και την κατασκευή των οχυρωμένων πόλεων.

Οι περιπλανώμενες ομάδες των νομάδων υποκαταστάθηκαν από φυλές που ζούσαν σε οικισμούς, φεουδαρχικές δομές και, τελικά, ισχυρά κράτη που βασιζόνταν στη γεωργική παραγωγή τροφίμων. Η αποκεντρωμένη, ισότιμη φύση των ομάδων κυνηγών και καρποσυλλεκτών αντικαταστάθηκε από κεντρικά διευθυνόμενες και ιδιαίτερα στρωματοποιημένες πατριαρχικές κοινωνικές δομές, με επικεφαλής αρχηγούς και ιερείς, οι οποίοι εξαιρούνταν από τη σκληρή χειρωνακτική εργασία. Επιπλέον, για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, αυτές οι γεωργικές κοινωνίες ήταν σε θέση να υποστηρίξουν δύο πρόσθετες κοινωνικές τάξεις των οποίων τα μέλη δεν συμμετείχαν στην παραγωγή τροφίμων. Μία ομάδα αποτελούνταν από ειδικούς τεχνίτες πλήρους απασχόλησης, οι οποίοι κατεύθυναν τις δημιουργικές ενέργειες

τους προς την εφεύρεση νέων τεχνολογιών, όπως τα ισχυρά εργαλεία από σίδηρο, όμορφα κοσμήματα κατασκευασμένα από πολύτιμα μέταλλα, σύνθετα αρδευτικά κανάλια, εξελιγμένα κεραμικά και προϊόντα καλαθοπλεκτικής, και την κατασκευή μνημειακών κτιρίων. Η άλλη ομάδα αποτελείται από επαγγελματίες γραφειοκράτες και στρατιώτες, οι οποίοι αργότερα θα παίξουν καθοριστικό ρόλο στην μονοπώληση των μέσων βίας στα χέρια των ηγεμόνων, στην ακριβή λογιστική αποτύπωση των πλεονασμάτων τροφίμων που απαιτούνταν για την ανάπτυξη και την επιβίωση του συγκεντρωτικού κράτους, στην απόκτηση νέων εδαφών, στη δημιουργία μόνιμων εμπορικών δομών, καθώς και στη συστηματική εξερεύνηση απόμακρων περιοχών.

Για το μεγαλύτερο μέρος, ωστόσο, η παγκοσμιοποίηση στην προϊστορική περίοδο ήταν πολύ περιορισμένη. Προχωρημένα τεχνολογικά μέσα ικανά να ξεπεράσουν τα τα υφιστάμενα γεωγραφικά και κοινωνικά εμπόδια σε μεγάλο βαθμό δεν υπήρχαν. Έτσι, η διαρκής αλληλεπίδραση περιοχών που βρίσκονταν σε μεγάλη απόσταση μεταξύ τους δεν ήταν δυνατή. Ήταν μόνο προς το τέλος αυτής της εποχής που κεντρικά διευθυνόμενες μορφές της γεωργίας, της θρησκείας, της γραφειοκρατίας, και του πολέμου αναδείχθηκαν σιγά σιγά ως βασικοί παράγοντες για την εντατικοποίηση των τρόπων κοινωνικής ανταλλαγής μεταξύ ενός αυξανόμενου αριθμού κοινωνιών σε πολλές περιοχές του κόσμου.

Η προ-νεωτερική εποχή (3.500 π.Χ.-1.500 CE)

Η εφεύρεση της γραφής στη Μεσοποταμία, την Αίγυπτο, και την κεντρική Κίνα μεταξύ του 3.500 και του 2.000 π.Χ. περίπου, συνέπεσε με την εφεύρεση του τροχού περίπου στο 3.000 π.Χ. στη νοτιοδυτική Ασία. Καθορίζοντας το κλείσιμο της προϊστορικής περιόδου, αυτές οι μνημειώδεις εφευρέσεις αποτέλεσαν ένα σύνολο τεχνολογικών και κοινωνικών προωθητικών δυνάμεων που μετακίνησαν την παγκοσμιοποίηση σε ένα νέο επίπεδο. Χάρη στον ευνοϊκό προσανατολισμό του μεγάλου ηπειρωτικού άξονα της Ευρασίας, από ανατολικά προς δυτικά - ένα γεωγραφικό χαρακτηριστικό που είχε ήδη διευκολύνει την ταχεία εξάπλωση των καλλιιεργειών και των οικόσιτων ζώων κατάλληλων για την παραγωγή τροφίμων στα ίδια γεωγραφικά πλάτη - η διάδοση αυτών των νέων τεχνολογιών σε απομακρυσμένα μέρη της ηπείρου συνέβη μέσα σε λίγους σχετικά αιώνες. Η σημασία αυτών των εφευρέσεων για την ενίσχυση των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης θα πρέπει να είναι προφανής. Μεταξύ άλλων, ο τροχός ώθησε κρίσιμες επιπλέον καινοτομίες, όπως η κάρα που σύρονται από ζώα και μόνιμες οδούς, κάτι που επέτρεψε την ταχύτερη και πιο αποτελεσματική μεταφορά ανθρώπων και αγαθών. Εκτός από τη διάδοση των ιδεών και εφευρέσεων, η γραφή διευκόλυε τον συντονισμό των πολύπλοκων κοινωνικών δραστηριοτήτων και ως εκ τούτου ενθάρρυνε τη δημιουργία μεγάλων κρατικών σχηματισμών. Από τις σημαντικές εδαφικές μονάδες που προέκυψαν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, μόνο οι πολιτισμοί των Άνδεων της Νότιας Αμερικής κατάφεραν να αναπτυχθούν στην πανίσχυρη αυτοκρατορία των Ινκας χωρίς τα οφέλη είτε του τροχού είτε του γραπτού λόγου.

Έτσι, η προ-νεωτερική περίοδος ήταν η εποχή των αυτοκρατοριών. Δεδομένου ότι ορισμένα κράτη μέλη πέτυχαν να εγκαθιδρύνουν μόνιμη κυριαρχία επί άλλων κρατών, οι προκύψασες τεράστιες εδαφικές συσσωρεύσεις αποτέλεσαν τη βάση των Αιγυπτιακών Βασιλείων, της Περσικής Αυτοκρατορία, της Μακεδονικής Αυτοκρατορίας, της αμερικανικής αυτοκρατορίας των Αζτέκων και των Ίνκας, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, των ινδικών αυτοκρατοριών, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, των Ισλαμικών Χαλιφάτων, της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, των Αφρικανικών αυτοκρατοριών της Γκάνα, του Μάλι, και του Songhay, και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όλες αυτές οι αυτοκρατορίες προώθησαν τον πολλαπλασιασμό και την επέκταση της επικοινωνίας σε μεγάλες αποστάσεις και τις πολιτισμικές, τεχνολογικές και εμπορικές ανταλλαγές, αλλά και τη διάδοση των ασθενειών. Η πιο ανθεκτική και τεχνολογικά προηγμένη από αυτές τις τεράστιες προ-νεωτερικές αυτοκρατορίες ήταν αναμφίβολα η κινεζική αυτοκρατορία. Μια πιο προσεκτική ματιά στην ιστορία της, αποκαλύπτει μερικά από τα πρώτα στοιχεία της δυναμικής της παγκοσμιοποίησης.

Μετά από αιώνες πολέμου μεταξύ πολλών ανεξάρτητων κρατών, οι στρατοί του αυτοκράτορα Qin, κατόρθωσαν το 221 π.Χ., να ενώσουν επιτέλους μεγάλα τμήματα της βορειοανατολικής Κίνας. Για τα επόμενα 1700 χρόνια, διαδοχικές δυναστείες γνωστή ως Han, Sui, T'ang, Yuan, Ming κυβέρνησαν μια αυτοκρατορία που υποστηριζόταν από μία τεράστια γραφειοκρατία, η οποία θα επέκτεινε την επιρροή της σε απομακρυσμένες περιοχές όπως η τροπική Νοτιοανατολική Ασία, η Μεσόγειος, η Ινδία, και η Ανατολική Αφρική. Εκθαμβωτική τέχνη και λαμπρά φιλοσοφικά επιτεύγματα τόνωσαν νέες ανακαλύψεις σε τομείς της γνώσης, όπως η αστρονομία, τα μαθηματικά και τη χημεία. Ο μακρύς κατάλογος των σημαντικών τεχνολογικών καινοτομιών που επιτεύχθηκαν στην Κίνα κατά τη διάρκεια της προ-νεωτερικής περιόδου περιλαμβάνουν επανασχεδιασμένα αλέτρια, υδραυλική μηχανική, μπαρούτι, την εκμετάλλευση του φυσικού αερίου, την πυξίδα, μηχανικά ρολόγια, το χαρτί, την εκτύπωση, πλούσια κεντημένα μεταξωτά υφάσματα, και εξελιγμένες τεχνικές επεξεργασίας μετάλλων. Η κατασκευή τεράστιων συστημάτων άρδευσης που αποτελούνταν από εκατοντάδες μικρά κανάλια ενίσχυσαν την παραγωγικότητα της γεωργίας της περιοχής, ενώ παράλληλα δημιούργησαν ένα από τα καλύτερα συστήματα μεταφορών στον κόσμο μέσω των ποταμών. Η κωδικοποίηση της νομοθεσίας και ο καθορισμός των βαρών, των μέτρων και των αξιών των νομισμάτων προώθησαν την επέκταση του εμπορίου και των αγορών. Η τυποποίηση του μεγέθους των αξόνων των κάρων και των δρόμων που διέσχιζαν επέτρεψαν στους εμπόρους της Κίνας να κάνουν για πρώτη φορά ακριβείς υπολογισμούς ως προς τις επιθυμητές ποσότητες των εισαγόμενων και εξαγόμενων προϊόντων.

Η σημαντικότερη από αυτές τις εμπορικές διαδρομές ήταν ο Δρόμος του Μεταξιού. Συνέδεσε την Κινεζική με τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μέσω Πάρθων εμπόρων, οι οποίοι λειτουργούσαν ως ειδικευμένοι διαμεσολαβητές. Ακόμη και 1.300 χρόνια αφότου ο Δρόμος του Μεταξιού έφτασε για πρώτη φορά την ιταλική χερσόνησο, στο 50 π.Χ., μια πραγματικά πολυπολιτισμική ομάδα περιηγητών της Ευρασίας και της Αφρικής - όπως ο περίφημος μαροκινός έμπορος Ibn Battuta και οι Ενετοί ομόλογοί

του της οικογένειας του Marco Polo - στηρίχθηκε σε αυτή τη μεγάλη ευρασιατική ηπειρωτική διαδρομή για να φτάσει στην υπέροχη αυτοκρατορική αυλή των Μογγόλων Khans στο Πεκίνο.

Έως τον 15ο αιώνα, τεράστιοι κινεζικοί στόλοι που αποτελούνταν από εκατοντάδες ποντοπόρα πλοία μήκους 400 ποδών διέπλεαν τον Ινδικό Ωκεανό, ιδρύοντας βραχύβιους εμπορικούς σταθμούς ως την ανατολική ακτή της Αφρικής. Ωστόσο, μερικές δεκαετίες αργότερα, οι ηγέτες της κινεζικής αυτοκρατορίας εφάρμοσαν μια σειρά από μοιραίες πολιτικές αποφάσεις που απαγόρευσαν τη ναυσιπλοΐα στο εξωτερικό πλοήγηση και σταμάτησαν κάθε περαιτέρω τεχνολογική ανάπτυξη. Έτσι, διέκοψαν την εξελισσόμενη βιομηχανική επανάσταση στην αυτοκρατορία τους, μια εξέλιξη που επέτρεψε σε πολύ μικρότερα ευρωπαϊκά κράτη να αναδυθούν ως οι κύριοι ιστορικοί παράγοντες της εντατικοποίησης της παγκοσμιοποίησης.

Συμπερασματικά, προς το τέλος της προνεωτερικής περιόδου, το υφιστάμενο παγκόσμιο εμπορικό δίκτυο αποτελείται από πολλά αλληλοσυνδεδεμένα εμπορικά κυκλώματα που συνέδεαν τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές της Ευρασίας και της βορειοανατολικής Αφρικής. Παρά το γεγονός ότι τόσο η Αυστραλιανή όσο και η Αμερικανική ήπειρος εξακολουθούσαν να παραμένουν ανεξάρτητες από αυτό τον αναπτυσσόμενο ιστό της οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής αλληλεξάρτησης, οι αυτοκρατορίες των Αζτέκων και των Ίνκας είχε καταφέρει στην ανάπτυξη μεγάλων εμπορικών δικτύων στο δικό τους ημισφαίριο.

Η ύπαρξη αυτών των εξαπλούμενων δικτύων οικονομικών και πολιτισμικών ανταλλαγών προκάλεσε τεράστια κύματα της μετανάστευσης, τα οποία, με τη σειρά τους, οδήγησαν σε περαιτέρω αύξηση του πληθυσμού και την ταχεία ανάπτυξη των αστικών κέντρων. Στις προκύπτουσες πολιτισμικές συγκρούσεις, θρησκείες με μόνο τοπική σημασία μετατράπηκαν στις μεγάλες «παγκόσμιες θρησκείες» που γνωρίζουμε σήμερα όπως ο Ιουδαϊσμός, ο Χριστιανισμός, το Ισλάμ, ο Ινδουισμός και ο Βουδισμός. Αλλά η υψηλότερη πυκνότητα πληθυσμού και πιο έντονη κοινωνική αλληλεπίδραση σε μεγαλύτερες αποστάσεις διευκόλυνε επίσης την εξάπλωση και νέων μολυσματικών ασθενειών, όπως η βουβωνική πανώλη. Η τεράστια επιδημία πανώλης των μέσων του 14ου αιώνα, για παράδειγμα, σκότωσε πάνω από το ένα τρίτο των αντίστοιχων πληθυσμών της Κίνας, της Μέσης Ανατολής και της Ευρώπης. Ωστόσο, αυτά τα ανεπιθύμητα υποπροϊόντα των υπό εξέλιξη διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης δεν έφτασε στην πιο φρικιαστική εκδήλωση τους παρά μόνο στη μοιραία σύγκρουση του 16ου αιώνα των «παλαιών» και «νέων» κόσμων, όταν τα δυσάρεστα μικρόβια της Ευρωπαϊών εισβολέων σκότωσαν, σύμφωνα με εκτιμήσεις, 18 εκατομμύρια ιθαγενείς Αμερικανούς .

Η πρώιμη νεωτερική περίοδος (1500-1750)

Ο όρος «νεωτερικότητα» έχει συνδεθεί με το πρόγραμμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού του 18ου αιώνα, το οποίο οδήγησε στην ανάπτυξη της αντικειμενικής επιστήμης, επιτυγχάνοντας μια καθολική μορφή της ηθικής και του δικαίου, και την

απελευθέρωση των ορθολογικών τρόπων σκέψης και κοινωνικής οργάνωσης από τον παραλογισμό των μύθων, της θρησκείας και της πολιτικής τυραννίας. Κατά συνέπεια, ο όρος “πρώιμη νεωτερικότητα” σύγχρονης”, στη συνέχεια, αναφέρεται στην περίοδο μεταξύ του Διαφωτισμού και της Αναγέννησης. Κατά τη διάρκεια αυτών των δύο αιώνων, η Ευρώπη και οι κοινωνικές πρακτικές της λειτούργησαν ως ο κύριος καταλύτης για την παγκοσμιοποίηση. Έχοντας συνεισφέρει σχετικά λίγα στα τεχνολογικά και άλλα πολιτισμικά επιτεύγματα, πριν από περίπου το 1.000 μ.Χ, οι Ευρωπαίοι βορειοδυτικά των Άλπεων ωφελήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τη διάδοση των τεχνολογικών καινοτομιών που προέρχονταν από την ισλαμική και κινεζική πολιτισμική σφαίρα. Παρά την εξασθενημένη πολιτική επιρροή της Κίνας και στην αισθητή οικολογική παρακμή στην Εύφορη Ημισέληνο περίπου 500 χρόνια αργότερα, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις δεν κατάφεραν να διεισδύσουν στο εσωτερικό της Αφρικής και της Ασίας. Αντ' αυτού, επικέντρωσαν τις επεκτατικές επιθυμίες τους προς τα δυτικά, ψάχνοντας για μια νέα, κερδοφόρα θαλάσσια διαδρομή προς την Ινδία. Οι προσπάθειές τους βοηθήθηκαν από καινοτομίες όπως η μηχανοποιημένη τυπογραφία, οι εξελιγμένοι αερόμυλοι και νερόμυλοι, τα εκταταμένα ταχυδρομικά συστήματα, οι ανανεωμένες ναυτικές τεχνολογίες και οι προηγμένες τεχνικές πλοήγησης. Προσθέστε την τεράστια επίδραση της Μεταρρύθμισης και της φιλελεύθερης πολιτικής που σχετίζεται με την ιδέα της περιορισμένης κυβέρνησης, και έχουμε εντοπίσει τις κύριες δυνάμεις πίσω από το ποιοτικό άλμα που ενέτεινε σημαντικά τις δημογραφικές, πολιτισμικές, οικολογικές και οικονομικές ροές μεταξύ της Ευρώπης, της Αφρικής και της Αμερικανικής Ηπείρου.

Φυσικά, η άνοδος των ευρωπαϊκών μητροπολιτικών κέντρων και συνδεδεμένες εμπορικές τάξεις τους αντιπροσώπευαν ένα άλλο σημαντικό παράγοντα που είναι υπεύθυνος για την ενίσχυση των τάσεων της παγκοσμιοποίησης κατά τη διάρκεια της πρώιμης νεωτερικής περιόδου. Εναρμονισμένοι με τις νέες αξίες του ατομικισμού και της απεριόριστης συσσώρευσης υλικού πλούτου, οι ευρωπαίοι οικονομικοί επιχειρηματίες έθεσαν τα θεμέλια αυτού που μελετητές αργότερα θα ονόμαζαν το «παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα». Ωστόσο, αυτά πρώτοι καπιταλιστές δεν θα μπορούσαν να επιτύχουν την παγκόσμια επέκταση των εμπορικών επιχειρήσεων τους χωρίς ουσιαστική υποστήριξη από τις αντίστοιχες κυβερνήσεις τους. Οι μονάρχες της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Ολλανδίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας διέθεσαν σημαντικούς πόρους στην εξερεύνηση νέων κόσμων και την ανάπτυξη νέων διαπεριφερειακών αγορών που τους ωφέλησαν πολύ περισσότερο από ό,τι τους εξωτικούς “εμπορικούς εταίρους” τους. Από το 1600 και μετά, οι εθνικές ανώνυμες εταιρείες των Ανατολικών Ινδιών των Ολλανδών και των Βρετανών ιδρύθηκαν με τον σαφή σκοπό της δημιουργίας κερδοφόρων εμπορικών σταθμών στο εξωτερικό. Καθώς αυτές οι καινοτόμες επιχειρήσεις ανέπτυξαν το μέγεθος και την επιρροή τους, απέκτησαν την εξουσία να ρυθμίζουν τις περισσότερες διηπειρωτικές οικονομικές συναλλαγές, εφαρμόζοντας στην πορεία κοινωνικούς θεσμούς και πολιτισμικές πρακτικές που επέτρεψαν αργότερα στις αποικιακές κυβερνήσεις να θέσουν αυτές τις μακρινές περιοχές υπό την άμεση πολιτική εξουσία τους. Σχετικές εξελίξεις, όπως ο δουλεμπόριο του Ατλαντικού και οι βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών στην αμερικανική ήπειρο, είχαν ως αποτέλεσμα την ταλαιπωρία και το θάνατο

εκατομμυρίων μη Ευρωπαίων, και σημαντικά οφέλη την ίδια στιγμή για τους λευκούς μετανάστες και τις χώρες καταγωγής τους.

Χωρίς αμφιβολία, οι θρησκευτικοί πόλεμοι στην Ευρώπη είναι επίσης υπεύθυνοι για την εξάρθρωση και μετατόπιση πληθυσμών Καυκασίων. Επιπλέον, ως αποτέλεσμα αυτών των παρατεταμένων ένοπλων συγκρούσεων, στρατιωτικές συμμαχίες και πολιτικές διευθετήσεις υπόκειντο σε συνεχείς μεταβολές. Τελικά εξελίσσομενο από το σύστημα κρατών της Βεστφαλίας, το κυρίαρχο, εδαφικό έθνος-κράτος είχε αναδειχθεί ως το 1648, ως το σύγχρονο δοχείο της κοινωνικής ζωής. Δεδομένου ότι η πρώιμη νεωτερική περίοδο πλησίαζε στο τέλος της, οι αλληλεξαρτήσεις μεταξύ εθνικών κρατών πολλαπλασιάζονταν και πύκνωναν.

Η νεωτερική περίοδος (1750-1970)

Μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα, η Αυστραλία και τα νησιά του Ειρηνικού ενσωματώνονταν σιγά σιγά στο δίκτυο πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών ανταλλαγών στο οποίο κυριαρχούσε η Ευρώπη. τικές ανταλλαγές. Όλο και περισσότερο αντιμετώπι με τις ιστορίες των «μακρινών» και τις εικόνες των αμέτρητων «άλλων», οι Ευρωπαίοι και οι απόγονοί τους σε άλλες ηπείρους ανέλαβαν το ρόλο των κηδεμόνων του κόσμου στον νόμο και τα χρηστά ήθη. Παρά τις επίμονες απαιτήσεις τους για την πολιτισμική ηγεσία, ωστόσο, παρέμειναν παράξενα αδιάφοροι στις ρατσιστικές πρακτικές τους και τις άθλιες συνθήκες ανισότητας που υπήρχαν τόσο μέσα στις δικές τους κοινωνίες, όσο και μεταξύ της Δύσης και των «υπολοίπων». Τροφοδοτούμενες από μια σταθερή ροή των υλικών και των πόρων που προέρχονταν ως επί το πλείστον από άλλες περιοχές του κόσμου, οι Δυτικές καπιταλιστικές επιχειρήσεις κέρδιζαν σε ανάστημα. Τολμώντας να αντισταθούν σε ισχυρό κυβερνητικό έλεγχο, οικονομικοί επιχειρηματίες και οι ακαδημαϊκοί ομόλογοί τους, άρχισαν να διαδίδουν μια φιλοσοφία ατομικισμού και ορθολογικής ιδιοτέλειας που δόξασαν τις αρετές ενός εξιδανικευμένου καπιταλιστικού συστήματος που υποτίθεται ότι λειτουργούσε με βάση τη θεόσταλη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς και το «αόρατο χέρι» της.

Γραμμένο το 1847 από τους Γερμανούς πολιτικούς ριζοσπάστες Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς, το ακόλουθο απόσπασμα από το διάσημο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* τους συλλαμβάνει την ποιοτική αλλαγή στις κοινωνικές σχέσεις που ώθησε την παγκοσμιοποίηση σε ένα νέο επίπεδο στη νεωτερική περίοδο.

Η ανακάλυψη της Αμερικής προετοίμασε το δρόμο για την πανίσχυρη βιομηχανία και τη δημιουργία μιας πραγματικά παγκόσμιας αγοράς. Η τελευταία οδήγησε σε σημαντική επέκταση το εμπόριο, τη ναυτιλία και τη χερσαία επικοινωνία. Οι εξελίξεις αυτές, με τη σειρά τους, προκάλεσαν την περαιτέρω επέκταση της βιομηχανίας. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας, του εμπορίου, της ναυσιπλοΐας, και των σιδηροδρόμων, επίσης, πήγε χέρι-χέρι με την άνοδο της αστικής τάξης και του κεφαλαίου που έσπρωξε στο περιθώριο τις παλαιές κοινωνικές τάξεις του Μεσαίωνα ... Κυνηγημένη σε όλο τον κόσμο από την διακαή επιθυμία της για συνεχώς διευρυνόμενες αγορές για τα προϊόντα της, η αστική τάξη δεν έχει άλλη επιλογή από να εγκαθίσταται παντού. Να καλλιεργεί παντού. Να δημιουργεί παντού σχέσεις. . .

Βελτιώνοντας με ταχύτητα τα μέσα παραγωγής, η αστική τάξη χρησιμοποιεί τους αδιάκοπα αναπτυσσόμενους τρόπους επικοινωνίας για να τραβήξει όλα τα έθνη στον πολιτισμό - ακόμα και τα πιο βάρβαρα από αυτά. . . Με λίγα λόγια, δημιουργεί τον κόσμο κατά την εικόνα της.

Πράγματι, ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου αυξήθηκε δραματικά μεταξύ 1850 και 1914. Καθοδηγούμενα από τις δραστηριότητες των πολυεθνικών τραπεζών, κεφάλαια και αγαθά έρεαν κατά μήκος των συνόρων σχετικά ελεύθερα, καθώς ο βασισμένος στη στερλίνα χρυσός κανόνας καθιστούσε δυνατή την παγκόσμια κυκλοφορία των κορυφαίων εθνικών νομισμάτων, όπως η βρετανική λίρα και το ολλανδικό φιορίνι. Πρόθυμες να αποκτήσουν τις δικές τους ανεξάρτητες βάσεις πόρων, τα περισσότερα ευρωπαϊκά έθνη-κράτη επέβαλλαν σε μεγάλο τμήμα του παγκόσμιου Νότου καθεστώσ αποικιοκρατίας. Την παραμονή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το εμπόριο, μετρούμενο ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, ανήλθε σε σχεδόν 12% για τις βιομηχανικές χώρες, επίπεδο απaráμιλλο μέχρι τη δεκαετία του 1970. Παγκόσμια συστήματα τιμολόγησης διευκόλυναν το εμπόριο βασικών αγαθών, όπως τα δημητριακά, το βαμβάκι, καθώς και διάφορα μέταλλα. Επώνυμα συσκευασμένα προϊόντα όπως η Coca-Cola, οι σούπες Campbell, οι ραπτομηχανές Singer, και οι γραφομηχανές Remington έκαναν την πρώτη τους εμφάνιση. Προκειμένου να αυξηθεί η παγκόσμια προβολή αυτών των εταιρειών, οι διεθνείς διαφημιστικοί οργανισμοί διαφήμιση ξεκίνησαν τις πρώτες πλήρεις διασυννοριακές εκστρατείες εμπορικής προώθησης.

Όπως σημείωσε ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ωστόσο, η άνοδος της ευρωπαϊκής αστικής τάξης και η σχετική εντατικοποίηση των παγκόσμιων διασυνδέσεων δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την έκρηξη, τον 19ου αιώνα, της επιστήμης και της τεχνολογίας. Σε κάθε περίπτωση, η διατήρηση αυτών των νέων βιομηχανικών καθεστώτων απαιτούσε νέες πηγές ενέργειας όπως η ηλεκτρική ενέργεια και το πετρέλαιο. Η σε μεγάλο βαθμό ανεξέλεγκτη χρήση αυτών των πηγών ενέργειας είχε ως αποτέλεσμα την εκμηδένιση αμέτρητων ειδών πανίδας και χλωρίδας, καθώς και την τοξική μόλυνση ολόκληρων περιοχών. Από την θετική πλευρά, όμως, οι σιδηρόδρομοι, η μηχανοποιημένη ναυτιλία, και οι διηπειρωτικές αεροπορικές μεταφορές του 20ου αιώνα, κατάφεραν να ξεπεράσουν τα τελευταία εναπομείναντα γεωγραφικά εμπόδια για τη δημιουργία μιας πραγματικά παγκόσμιας υποδομής, ενώ ταυτόχρονα οδηγούσαν στη μείωση του κόστους μεταφοράς.

Αυτές οι καινοτομίες στον τομέα των μεταφορών συμπληρώθηκαν από την ταχεία ανάπτυξη των τεχνολογιών επικοινωνίας. Ο τηλεγράφος και η υπερατλαντική εμβέλεια του μετά το 1866 επέτρεψε την άμεση ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των δύο ημισφαιρίων. Επιπλέον, ο τηλεγράφος έθεσε το στάδιο για το τηλέφωνο και ασύρματη ραδιο επικοινωνία, προκαλώντας νέες αναδυόμενες εταιρείες επικοινωνιών, όπως π.χ. η AT & T, για να πλάσει διαφημιστικά σλόγκαν για τον εορτασμό ενός κόσμου «άρρηκτα συνδεδεμένου μεταξύ του». Τέλος, η άφιξη στον 20ο αιώνα των μαζικής κυκλοφορίας εφημερίδων και περιοδικών, του κινηματογράφου και της τηλεόρασης ενίσχυσε ακόμη παραπάνω μια αυξανόμενη αίσθηση ενός ταχέως συρρικνούμενου κόσμου.

Η νεωτερική περίοδος, συνδέθηκε επίσης με μια άνευ προηγουμένου έκρηξη του πληθυσμού. Αφού αυξήθηκε πολύ λίγο από περίπου 300 εκατομμύρια κατά τη στιγμή της γέννησης του Χριστού σε 760 εκατομμύρια το 1750, ο παγκόσμιος πληθυσμός έφθασε 3,7 δισεκατομμύρια το 1970. Τεράστια κύματα μετανάστευσης ενέτειναν υπάρχουσες πολιτιστικές ανταλλαγές και μετέτρεψαν παραδοσιακά κοινωνικά πρότυπα. Δημοφιλείς χώρες υποδοχής μεταναστών, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ο Καναδάς και η Αυστραλία εκμεταλλεύτηκαν αυτή την ώθηση στην παραγωγικότητα. Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, οι χώρες αυτές εισήλθαν στην παγκόσμια οικονομική σκηνή ως υπολογίσιμες δυνάμεις. Ταυτόχρονα, όμως, έκαναν σημαντικές προσπάθειες για τον έλεγχο αυτών των μεγάλων μεταναστευτικών ροών, στο πλαίσιο της διαδικασίας εφευρίσκοντας νέες μορφές γραφειοκρατικών ελέγχων και αναπτύσσοντας νέες τεχνικές παρακολούθησης σχεδιασμένες να συσσωρεύουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους υπηκόους τους, αποκλείοντας παράλληλα τους «ανεπιθύμητους».

Όταν η επιτάχυνση της διαδικασίας εκβιομηχάνισης ενέτεινε τις υπάρχουσες ανισότητες στον πλούτο και την ευημερία πέρα από υποφερτά όρια, πολλοί εργαζόμενοι στον παγκόσμιο Βορρά άρχισαν να οργανώνονται πολιτικά σε διάφορα εργατικά κινήματα και σοσιαλιστικά κόμματα. Ωστόσο, οι ιδεαλιστικές εκκλήσεις τους για διεθνή ταξική αλληλεγγύη έμεινε σε μεγάλο βαθμό νεκρό γράμμα. Αντί για αυτό, εθνικιστικές ιδεολογίες οδήγησαν σε έξαψη της φαντασίας εκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο τον κόσμο. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι διακρατικές αντιπαλότητες εντάθηκαν από την αρχή του 20ου αιώνα ως αποτέλεσμα της μαζικής μετανάστευσης, της αστικοποίησης, του αποικιοκρατικού ανταγωνισμού καθώς και της υπερβολικής απελευθέρωσης του παγκόσμιου εμπορίου. Η επόμενη περίοδος ακραίου εθνικισμού οδήγησε σε δύο καταστροφικούς παγκόσμιους πολέμους, μια μεγάλη παγκόσμια οικονομική ύφεση, και επιθετικά μέτρα προστασίας για στενά εννοούμενες πολιτικές κοινότητες.

Η ήττα των δυνάμεων του Άξονα το 1945 και η διαδικασία της απο-αποικιοποίησης αναβιώνει σιγά σιγά τις παγκόσμιες ροές και τα διεθνή χρηματιστήρια. Μια νέα πολιτική τάξη των εθνών-κρατών με βάση το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, εγείρουν την προοπτική παγκόσμιας δημοκρατικής διακυβέρνησης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, ωστόσο, αυτές οι κοσμοπολίτικες ελπίδες έσβησαν γρήγορα, καθώς ο ψυχρός πόλεμος διαίρεσε τον κόσμο για τέσσερις δεκαετίες σε δύο ανταγωνιστικές σφαίρες: ένα φιλελεύθερο καπιταλιστικό στρατόπεδο, κυριαρχούμενο από τις Ηνωμένες Πολιτείες, και ένα αυταρχικό-σοσιαλιστικό χώρο ελεγχόμενο από τη Σοβιετική Ένωση. Για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, εγέρθηκε το φάσμα μιας παγκόσμιας σύγκρουσης ικανής να καταστρέψει σχεδόν όλη τη ζωή στον πλανήτη μας.

Η σύγχρονη περίοδος (από το 1970)

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, η δραματική δημιουργία, επέκταση, και η επιτάχυνση της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης και των διεθνών ανταλλαγών που έχουν σημειωθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 αντιπροσωπεύουν ακόμη ένα κβαντικό άλμα στην ιστορία της παγκοσμιοποίησης. Αλλά τι ακριβώς συμβαίνει; Γιατί ό, τι συμβαίνει δικαιολογεί τη δημιουργία μιας λέξης, της λέξης “παγκοσμιοποίηση” που έχει όχι μόνο εξάψει τη φαντασία του κοινού, αλλά έχει επίσης προκαλέσει τόσο ισχυρές αντικρουόμενες συναισθηματικές αντιδράσεις; Είναι η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση ένα «καλό» ή «κακό» πράγμα; Σε όλο αυτό το βιβλίο θα εξετάσουμε πιθανές απαντήσεις σε αυτά τα κρίσιμα ερωτήματα. Με τον τρόπο αυτό, θα περιορίσουμε την εφαρμογή του όρου «παγκοσμιοποίηση» στη σύγχρονη περίοδο, διατηρώντας παράλληλα κατά νου ότι η δυναμική που οδηγεί αυτές τις διαδικασίες στην πραγματικότητα ξεκίνησε πριν από χιλιάδες χρόνια.

...